

ve Hadislerle Kudsi Dualar (2008). 13. *Evrâd-ı Bahâiyye'nin Tercüme ve Şerhi* (2009). *el-Envârü'l-Kudsîyye li-şerhi'l-Evrâdi'l-Bahâ'iyye* adlı eserini çevirisi. İsmail Çetin'in diğer bazı eserleri de şunlardır: *Sohbet ve Tesettürde Âdab* (1979), *Ahlak: Mufasssal Medenî Ahlak* (1986), *Şüheden Hakikate* (1987), *Olgunluk Günahıtan Sakınmaktır* (1989), *İnançlı Gençlik Şuuru* (1992), *Ahlâk Reçeteleri* (1993), *Milîyetçilik Şuurumuz* (1994), *Terbiye-i Nefs* (1995), *Nasıl Olmalıyım?* (2003), *Kalbin Diriltilişi* (2003), *Yuvarın Yapılışı* (2004), *Gencim Nereye?* (2006), *Âmentü* (2007), *Tasavvuf* (2007).

BİBLİYOGRAFYA :

Nureddin Boyacılar, *Bir Ömür Böyle Geçti: Hayatım ve Hatıralarım*, Konya 2013, s. 285-286; *Diyarbakır Ansiklopedisi* (ed. İhsan Işık), Ankara 2013, I, 309-313; Mehmet Başat, "İsmail Çetin Hoca ile Sohbet", *Yeni Nesil*, İstanbul 10-13 Ağustos 1990; "İsmail Çetin Efendi ile Sohbet", *Feyz*, sy. 40, Ankara 1994, s. 17-19; Kerim Bozdağ, "Allâme Şeyh İsmail Çetin Hazretleriyle Röportaj", *Furkan*, sy. 34, İstanbul 2009, s. 34 vd.; "İsmail Çetin Hazretleri ile İlmî Bir Sohbet", *Beyan*, sy. 127, İstanbul 2010, s. 32-34; Ahmed Müteba Çetin, "İsmail Çetin Hocaefendi", *Feyz*, sy. 242 (2011), s. 16-19; Salih Okur, "İsmail Çetin Hocaefendi ile Tartışılan Konular Üzerine", <http://cevaplar.org> (15.12.2007); A. Kerim Melleş, "İsmail Çetin Hocaefendinin Biyografisi", http://www.ismailcetinhoca.com/haber_detay.asp?haberID=17 (12 Temmuz 2012); "İsmail Çetin Hocaefendinin Tarihçe-i Hayatı", http://www.ismailcetinhoca.com/haber_detay.asp?haberID=17 (21.11.2013).

RECEP ÖZDİREK

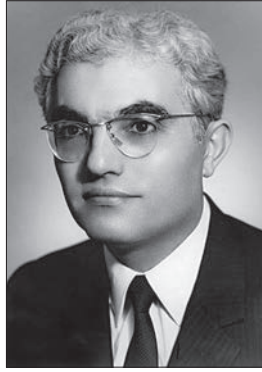
ÇINARLI, Mehmet

(1925-1999)

Şair, yazar ve bürokrat.

Ermenek'te doğdu. Asıl adı Mehmet Nuri'dir. İlkokulu doğduğu şehirde, ortaokulu Konya Lisesi'nde okuduktan sonra Antalya Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1948). Bir süre Maliye Bakanlığı'nda maliye kontrol genel müdür yardımcılığı görevini yürüttü (1960). Bu sırada kazandığı bursla Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti (1961). 1964'te Maliye Tetkik Kurulu üyeliğine getirildi. 1967'de Sayıştay, 1981'de Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçildi. 1990'da emekli oldu. Beyninde oluşan bir rahatsızlık sebebiyle 17 Ağustos 1999'da Ankara'da vefat etti ve Karşıyaka Mezarlığı'nda defnedildi.

Çınarlı'nın edebiyata ilgisi küçük yaşlarda başlamış, ilk şiiri *Antalya Gazetesi*'nde çıkmıştır (1937). Daha sonra

Mehmet Çınarlı

Yedigün ve *Yarımay* dergilerinde, özellikle 1942'den sonra *Çınaraltı* dergisinde ve Zonguldak'ta çıkan *Doğu* gazetesinde yayımladığı şiir ve yazılarıyla tanınmaya başlamış, üniversiteler arası bir yarışmada "Sonbahar Duyguları" adlı şiiriyle birincilik kazanmıştır (1948). Münis Faik Ozansoy, İlhan Geçer ve birkaç arkadaşıyla birlikte *Hisar* dergisini kurmuştur (1950). Hece ve aruz kalıplarını kullanarak yazdığı şiirleri ve edebiyatla ilgili yazıları ağırlıklı olarak *Hisar* dergisinde olmak üzere *Türk Yurdu*, *Çağrı*, *İlgaz*, *Millî Kültür* ve *Türk Dili* gibi dergilerde yayımlanmış; *Hisar* etrafında sonradan "Hisarcılar" veya "Hisar şairleri" diye anılacak bir şairler grubunun oluşumunu hazırlamıştır. İdeolojik olmayan, millî ve yerli değerlerden güç alan eserlerinde kendine has hayaller farkedilir. Türk geleneksel şiirinin esintilerine yeni ses ve biçimler eklediği, aruzu taklide düşmeden kullandığı kabul edilen şairin pürüzsüz bir şiir dili vardır. Yazılarında ise 1950'lerde başlayan yeni dile karşı çıkmış, daha ziyade bireysel ve toplumsal meselelere değinmiştir. Bazı şiirleri İngilizce (Talat Sait Halman, Yusuf Mardin), Fransızca (M. Y. Tümbaş) ve Almanca'ya (Annemarie Schimmel) çevrilmiştir. Ayrıca Rüştü Şardağ, Bekir Sıtkı Sezgin, Cinuçen Tanrıkorur ve B. Özgen tarafından bestelenmiş pek çok şiiri vardır. Mehmet Çınarlı, *Töre* dergisinde "Sanatçı Dostlarım" başlığıyla yayımladığı yazılarında Münis Faik Ozansoy, Arif Nihat Asya, Gültekin Sâmanoğlu, İlhan Geçer, Tarık Buğra, Halide Nusret Zorlutuna, Mehmet Kaplan, Cemil Meriç, Emine Işınsoy, Talat Sait Halman, Sevinç Çokum gibi çoğu *Hisar* dergisinde yazmış şair ve yazarları değişik yönleriyle anlatmıştır. *Bir Yeni Dünya Kurmuşum* adlı kitabıyla Türkiye Millî Kültür Vakfı edebiyat armağanı (1974), *Sanatçı Dostlarım*'la jüri özel armağanını kazanmıştır (1979). 1982'de Kayseri Sanatçılar Derneği'nce "Aruzu En İyi Kullanan Şair" ödülüne, 1984'te

Zaman Perdesi'yle Türkiye Yazarlar Birliği'nin şiir ödülüne ve 1992'de İLESAM Üstün Hizmet ödülüne layık görülmüştür.

Eserleri. *Şiir: Güneş Rengi Kadehlerle* (Ankara 1958), *Gerçek Hayali Aştı* (Ankara 1969), *Bir Yeni Dünya Kurmuşum* (Ankara 1974), *Zaman Perdesi* (İstanbul 1983, bütün şiirlerinden şairin kendi yaptığı seçmelerden meydana gelmektedir), *Güzelliklere Doymam* (Ankara 1995). **Deneme: Halkımız ve Sanatımız** (Ankara 1970), *Söylemek Yaradır* (İstanbul 1978), *Aynı Yolda* (Ankara 1986), *Mısrarlarda Gezinti* (Ankara 1990). **Hâtıra: Sanatçı Dostlarım** (İstanbul 1979, "Sanatçı Dostlarım" ve "Gidenleri Anarken" başlıklı iki bölümden oluşmaktadır), *Hatıraların Işığında* (İstanbul 1984), *Altmış Yılın Hikâyesi* (İstanbul 1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, V, 3070-3076; Ali Bulut, *Mehmet Çınarlı: Hayatı, Eserleri, Sanatı* (doktora tezi, 1991). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Öztürk Emiroğlu, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Hisar Topluluğu ve Edebî Faaliyetleri*, Ankara 2000, tür.yer.; "Çınarlı, Mehmet", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, I, 251; Gültekin Sâmanoğlu, "Hisar'dan Portreler: Mehmet Çınarlı", *Hisar*, II/20, Ankara 1951, s. 14-15; "Hisar'dan Biyografiler", *Hisar*, VI/27 (1966), s. 21; "Çınarlı, Mehmet", *TDEA*, II, 143-144.

ÂLİM KAHRAMAN

ÇİNGENELER

Dünyanın her tarafına dağılmış göçebe bir topluluk.

Avrupa'nın çeşitli yerlerinde, İran, Belüçistan gibi Asya memleketlerinde, Mısır, Kuzey Afrika ve Amerika'da yaşayan, fizikî görünümleri ve mizaçları, yaşam tarzları ve dilleriyle diğer milletlerden ayrılan göçebe bir topluluktur. Türkiye'de Çingene adıyla bilinen bu topluluk farklı şekillerde de adlandırılmıştır. Çingene kelimesinin kökeni hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kelimenin Brahman kitaplarında paryalara verilen *çandaladan* geldiğini ileri sürenler yanında *athinganus* kelimesiyle ilişkilendirilenler de vardır. Menşelerinin Hindistan'a dayanmasından hareketle "müsikiye âşina, dansöz" anlamındaki *toyeng* ile İndus sahillerinde yaşayan ve *çangar / zingar* adı verilen halklarla bağlantılı olarak bu adla anıldıkları kabul edilir. Bunlara Türkiye'de halk arasında *pirpırı*, *karaoğlan*, Araplar arasında *ğacer* (Gacî), Zut ve sayâbice, Finlandiya'da *mustalâinen* (kara), Macaristan'da *faraonépe* (Firavun kavmi, Firavun

oğulları), Yunanistan'da **zapari**, Doğu Ermenileri arasında **boşa** denmekte, fakat Çingener kendilerini **rom / romany** (insan), bazan da **kalo** (kara) diye nitelemektedir. XIX. yüzyılın sonuna kadar Çingener'in Mısırlı olduğu kabul edilerek Batı dilinde "kıptî" (aigyptos, aegyptus = "Mısırlı") anlamına gelen **gypsies, egyptian** ve **gitano** gibi isimlerle anılmışlarsa da yaklaşık iki asırdan beri devam eden dil çalışmaları neticesinde onların Hindistan kökenli bir kavimden geldiği fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Türkiye'de "çingene" ya da -bu kelimenin aşığılayıcı bir ifade taşıdığı gerekçesiyle kendilerinin- "roman" adıyla anılmasını isteyen topluluğa Anadolu'da "poşa / boşa", "karaçi", "nutrib / mitrip", "kıptî", "arabacı", "elekçi", "köçer" gibi adlar verilmiştir. Bazı bölgelerde aslında tasavvufi bir anlam taşıyan "abdai" ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. İç Anadolu bölgesinde müzik, dans gibi meşguliyetleri sebebiyle abdallara çingene isna di da yapılmıştır. Bunun yanı sıra tarihî kayıtlarda "gurbetçi", "gurbet taifesi", "arap" (siyahî renk anlamıyla) gibi tabirlerin Çingene topluluklarını da içine aldığına işaret edilmiştir. Çingener'in eski zamanlardan beri İran'da **çingâne** (Kûlî ve Lûlî) adıyla bilindikleri ifade edilir (Dihhudâ, XI, 16534). Bazı araştırmacılar kelimeyi **tsjengan (chengan)** şeklinde yazarak bunu **tsenjin** (müziyen, rakkas) Farsça çoğulu olarak açıklamaktadır. Bu sözcükle "chang" kelimesinin mi (ceng = savaş) yoksa "zang"ın mı (Arapça zenc = siyah adam, günümüzde İngiltere'de Çingener'e denildiği gibi) kastedildiği belli değildir.

Bizans Çingeneri üzerine yapılan bir çalışmada Türkçe'de çingene, İtalyanca'da zingari, Fransızca'da tsignanes ve Almanca'da Zigeuner kelimelerinin hepsinin

"adsincani"den geldiği ileri sürülmüştür. Muhtemelen "athinganoi" kavramından "atsinganos" (Yunanca), "acigan" (Bulgarca), "cygan" (Lehçe), "cigani" (Slovakça), "zingari" (İtalyanca), "tsiganes" (Fransızca), "Zigeuner" (Almanca), "cigarus" (Latince), "cigano" (Portekizce) ve "çingâne" (Türkçe) kelimeleri türetilmiştir. Kelimenin Mezopotamya'da "singar" şeklinde kullanılması, en azından Hindistan'da "zingar" diye geçen kelimenin burada "singar" biçimine dönüştüğüne, daha sonraki dönemlerde ise Anadolu'da bunun "çingen" ve "çingene" haline geldiğine, böylece sözcüğün Doğu'dan Batı'ya geçtiğine işaret eder. Çingene isminin menşei hakkında birtakım menkıbeler bulunmaktaysa da bunların nasıl, hangi kaynaktan beslendiği bilinmediği gibi çoğu muhayyel, uydurma rivayetlere dayanır. Son zamanlarda Türkiye'de bunun yerine kullanılan roman kelimesi hem etimolojik hem bilimsel açıdan çingene veya kıptî tabirinin yerini tutmamaktadır.

Çingener'in V. yüzyıldan itibaren Hindistan'dan kopmaya başladıkları tahmin edilmektedir. Hindistan'a hükmedenler Çingener'i yerleşik olmaya zorlayınca onların gezginci yaşamlarını sürdürebilmek için batıya göç ettikleri belirtilir. Öte yandan Taberi'de geçen bir kayıttta Çingener'in Hz. Nûh'un oğlu Yâfes'in neslinden türediği ve anayurtlarının Sind ve Hint havzası olduğu bilgisine rastlanır. Asıllarının Hint kökenli bir kavme dayandığı kabul edilmekle birlikte bazı araştırmacılar ilk vatanlarının Mısır olduğu tezini savunmaktadır. Bunun ana sebebi muhtemelen, Çingener'in Mısır'da uzun müddet kaldıktan sonra deniz yoluyla Avrupa'ya geçmeleri ve bundan dolayı onlara Gypsy (Mısırlı) kelimesinin yakıştırılmış olmasıdır. Çingener'in V-XI. yüzyıllar arasında

farklı yollar takip ederek Hindistan'dan İran'a, oradan batıya ve güneye olmak üzere iki kola ayrılarak yayıldıkları bilinmektedir. İlk kol Suriye üzerinden Mısır'a ve oradan da Avrupa'ya geçerken ikinci kol, İran üzerinden Hazar denizinin kuzeyini takip ederek Romanya yoluyla Balkanlar'a ulaşmıştır. Ancak yazarların büyük bir çoğunluğu, elde ikna edici tarihî kaynak ve dil bilimi açısından delil bulunmadığından bu bilgiyi şüphe ile karşılar.

Buldukları ülkelerde marjinal topluluklar içinde ilk sırayı alan Çingener'in bir bölümü yerleşik hayata uyum sağlamıştır. Türkiye'de de göçebe ve yerleşik Çingener arasında gerek dil gerekse yaşayış ve âdet bakımından zamanla büyük farklar oluşmuştur. Göçebeler, kendilerine has nitelikleri ve dillerini muhafaza ettikleri halde yerleşenler yerli halkla karıştırdığından hem dillerine Türkçe ve Rumca kelimeler girmiş hem de göçebe Çingene âdet ve yaşayışını terketmişlerdir. Gelenek ve göreneklerine çok bağlı olan Çingenerler gittikleri yerlerde açık biçimde ayrımcılığa, çeşitli baskılara ve şiddete mâruz kaldıkları halde yine de geleneklerini korumaya çalışmışlardır. Çingener'i toprağa yerleştirmeye ve özümlemeye yönelik resmî kararlara rağmen onların esas yapısını teşkil eden göçebelik ruhu devam etmiştir. Ayrıca buldukları ülkenin dinini kolaylıkla benimsedikleri de bilinmektedir. Müzik ve eğlence hayatına yönelik faaliyetler Çingener'in vazgeçilmez bir parçası olarak sürmektedir. Bu kavim üzerine araştırma yapan bilim adamlarının genel kanaati hiçbir etnik grubun bu kadar müziğe düşkün olmadığı yönündedir. Çingenece kuzeybatı Hint-Ârî dillerinin bir kolu olan Sâmî dil grubuna mensuptur. Ana öbekten V. yüzyıla doğru ayrılmış ve Çingener'in göçleri sonucunda birkaç kola ayrılmıştır. Belli başlı Çingene lehçeleri olarak Ermenistan, Suriye ve Avrupa lehçeleri anılır. Çingener yaşadıkları ülkelerin dilleriyle de konuşurlar.

Osmanlı Devleti'nde Çingenerler. Osmanlı Devleti'nde çok geniş bir coğrafî sahaya yayılan Çingene toplulukları devlet tarafından çok sıkı bir disiplin altına alınmış olup hukukî bakımdan da özel bir nizama bağlanmışlardır. Orduda yardımcı kuvvet olarak görev alan Çingenerler, Rumeli'nin ele geçirilmesi sırasında yayalar teşkilâtının kurulmasıyla daha sistemli bir vazife görmeye başlamışlardır. Bunların XVI. yüzyıldan itibaren genelde imar hizmetlerinde kullanıldığı görülmektedir. Buldukları yer bakımından yaptıkları

Cadirlarının önünde kalaycılıkla uğraşan bir Çingene ailesini gösteren kartpostal

XX. yüzyılın başlarında Kâğıthane'deki Sünnet Köprüsü'nün önünde bir grup Çingene'yi gösteren kartpostal

çeşitli hizmetlerden başka sahillerde gemi malzemesi temini, gemi yapımı ve tamiri, köprü inşası, menzillerde erzak toplanması gibi işler yanında madenlerde, ordunun nakliye işlerinde ve kalelerin onarımında da çalıştırılmışlardır. Çingene Osmanlı hukuk sisteminden dışlanmamışlar, haksızlığa mâruz kaldıklarında kadıya / mahkemeye başvurup haklarını arayabilmişlerdir. Bir bakıma devlet onları resmî bir çerçevede tanımlamıştır.

Çingene'nin yaşadığı Rumeli eyaletinde isimleri XV-XVI. yüzyıllara ait tahrir defterlerinde "Kıbtıyân-ı Vilâyet-i Rûmîli" diye geçer. Anadolu'da mevcut eyaletleri teşkil eden sancakların XVI. yüzyıla ait tahrir kayıtlarında da Çingene hakkında pek önemli bilgiler yer alır. Öte yandan Çingene'le ilgili ilk hukukî düzenlemelerin Fâtihten Sultan Mehmed zamanında yapıldığı bilinmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde ise Rumeli kesiminde Çingene sancağının teşekkül ettirilmesiyle yeni idarî bir düzenlemeye gidildiği görülür. Çingene'le ilgili düzenlemelerde onların göçebe olanlarının hangi kazalar dahilinde dolaşacakları tesbit edilmiş, bu arada cemaatlerini terk edip gitmelerine izin verilmemiştir. Cemaatlerini terk edenler yakalanır ve kabilesine teslim edilirdi. Kabilelerine "katuna", reislerine de "katuna başı" adı verilirdi. Çingene'lerden müslüman olanların gayri müslim Çingene'le karışmasına ve birlikte konup göçmelerine izin verilmezdi. Kız alıp vermelerine de izin yoktu. Çingene kanunnâmesinde müslüman Çingene'lerin gayri müslim Çingene'lerle karışması halinde onlardan sayılacakları ve kendilerine cizye mükellefiyeti yükleneyeceği hükme bağlanmıştı.

Çingene'nin belli bir sistem içine alınması önemliydi. Bu durum onların yaşadıkları başka ülkelerde rastlanmayan bir özelliğe işaret ediyordu. Hatta Çingene'nin bir sancak şeklinde idarî organizasyon altına alınmaları, zamanla yerleşik hayata geçiş ve dâimî surette ikametlerini sağlayarak toplumla bütünleşmelerinde rol oynamış olmalıdır.

Osmanlı ülkesinde yaşayan Çingene, XVI. yüzyıla gelinceye kadar sadece cizye ve ispenç ödeyerek vergi yükümlülüklerini yerine getirmekteydiler. Osmanlı sınırlarının batıda genişlemesinden sonra, 926'da (1520) Rumeli eyaletindekilerle İstanbul ve yöresinde yaşayan Çingene'nin bir sancak sayılması üzerine buraya bir sancak beyi tayin edilmiştir. Bu sancağın beyine Çingene beyi veya "mîr-i Kıbtıyan" da deniliyordu. Sancak Çingene müslüman ve gayri müslim olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Bunlardan müslüman olanları hâne başına yılda 22 akçe vergi verirdi. Bir evde oturan ve evli olmayan oğullar da (mücerret = bekâr) aynı şekilde 22'şer akçe vermekle mükellefti. Gayri müslimler için bu miktar 25 akçe idi. Ayrıca resmî arûsiyye (gerdek vergisi), cürüm ve cinayet akçesi gibi tekâlif-i örfiyye türünden vergileri diğer reâyâ ile aynı miktarda öderlerdi. Rumeli beylerbeyliği teşkilâtının bir parçası olarak ortaya çıkan, merkezi Kırkilişe (Kırklareli) olan ve Eski Hisâr-ı Zağra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-ili, İncügez, Gümülcine, Yanbolu, Pınarhisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan ve Çorlu bölgelerini içeren Çingene sancağı muhtemelen, Çingene'den alınacak vergilerin düzenli biçimde tahsilini sağlamak ve onları belirli bir bölge içerisinde denetim altında tutmak amacıyla kurulmuştu.

Çingene'nin İstanbul'un fethinden sonra şehre gelerek önce Galata surları dışında Kasımpaşa'da Çürüklük denilen yere iskân edildikleri, daha sonra Ayvansaray, Sulukule, Sultan mahallesi ve Üsküdar'da

Selâmsız mahallesine toplu halde yerleştikleri anlaşılmaktadır. 1477'de yapılan nüfus sayımına göre İstanbul'da otuz bir hâne Çingene ikamet etmekteydi. Bu rakama muhtemelen gezici olanlar dahil değildi. Evliya Çelebi, Çingene'nin İstanbul'a Fâtihten Sultan Mehmed döneminde Gümülcine ve Menteşe sancaklarından getirildiğini kaydeder. Daha sonra Yenibahçe, Sulukule, Ayvansaray, Üsküdar, Kasımpaşa semtlerine yerleştirdikleri anlaşılmaktadır. İstanbul surlarının dibinde yaşayan Çingene, özellikle Edirnekapı ve Sulukule'de bulunanlar yerleşmekten çok konaklamayı tercih ediyordu. Sulukule, Selâmsız ve Ziba ile birlikte İstanbul'un en ünlü Çingene yerleşim birimlerinden sayılan Hacı Hüsrev, Çingene'nin yerleşik düzene geçtikleri ilk mahalle olarak bilinmektedir.

Geleneksel Çingene meslekleri demircilik, nalbantlık, bakırcılık, kalaycılık, sepetçilik, elekçilik, altın arayıcılığı, seyislik, şifacılık, falcılık, ayı oynatıcılığı, akrobatlık, müzisyenlik, çengilik, bohçacılık, gemi yapımıcılığı, oymacılık, madencilik, kâhinlik ve dilencilik şeklinde sıralanabilir. Osmanlı tahrir kayıtlarında geçen Çingene mesleklerinden bazıları şunlardır: Cüllâh (dokumacı), hayyât (terzi), hallaç, demirci, nalbant, sarraç, eyerci, dülger, baytar, kethüdâ, bezirgân, değirmenci, düvenci, arabacı, kasap, darıcı, mumcu, bozacı, korucu, sığırtmaç, çoban, aşçı, akıncı, kopuzcu, kuyumcu. Bu durum Çingene topluluklarının meslekî çeşitliliği açısından manidardır. Çingene demircilik zanaatında oldukça mahirdiler. Süleymaniye Camii'nin inşaatı müddetince (1550-1557) "seng-tıraş" kalemlerinin ve iskeleler için gerekli olan çivilerin Çingene Derviş tarafından imal edilip onarıldığı bu inşaatın şantiye defterlerindeki muhasebe kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca sicil kayıtlarında fıtık ameliyatı yapan Kıbtî kadınlardan söz edilir.

XX. yüzyılın ilk yarısı Büyükdere'de çadırlarını kuran Çingene'leri gösteren kartpostal

Çingenerler, Osmanlı saray eğlencelerinde resmî olarak bulunmalarına rağmen bazı durumlarda sultan eğlencelerinde ve sünnet şöenlerinde yer almışlardır. III. Murad'ın oğlu Mehmed için düzenlenen sünnet merasimine Çingenerler elelerinde beyaz ve kırmızı hatları bulunan bir bayrak taşıyarak katılmışlardır. Bunlar Osmanlı eğlence dünyasında çengi, hânende ve sâzende olarak da yerlerini almaktaydı. Evliya Çelebi Çingenerler'in bu konumunu ayrıntılı biçimde anlatır. Osmanlı coğrafyasındaki Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan ve Macaristan'ın bir bölümünde yaşayan Çingene toplulukları, günümüzde Osmanlılar'ın kültürel mirası olarak değerlendirilebilecek bazı gelenek ve göreneklerini devam ettirmektedirler. Osmanlı Devleti'nde diğer topluluklar gibi can, mal, ırz ve namusları güvence altına alınan Çingenerler devletin himayesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bir Çingene kanunnâmesinin hazırlanması, toplumun en alt katmanında yer alan bir cemaate karşı sistematik bir idarî anlayışa sahip bir devletin tavrını belirlemesi bakımından önemlidir. Bunun dışında Çingenerler'in herhangi bir durumda divana başvurup sorunlarının çözümlenmesi talebinde bulunmalarının uygun görülmesi bu devlet anlayışının bir başka yansımasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunan Çingenerler aynı coğrafyada yaşamlarını, örf ve âdetlerini devam ettirerek günümüze kadar gelmişlerdir. Toplum tarafından bazı dışlanmalara mâruz kalmalarına rağmen devletçe koruma altına alındıkları ve haklarının saklı olduğu açıktır. Özellikle eğlence hayatının vazgeçilmez unsuru sayılan Çingene topluluğunun içerisinden çok sayıda ses ve film sanatçısı çıkmış, bu sanatçılar hem Çingene topluluğu hem Türk toplumu tarafından takdirle karşılanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 120, 170, 191, 202, 206, 299, 370; BA, KK, nr. 67, 70; BA, Cevdet-Adliye, nr. 663, 2714; BA, İE-Askeriye, nr. 3852; TSMA, D.10057, E.11787; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, Kahire 1349, s. 45; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 37; A. G. Paspati, *Études sur les tchinghianés ou bohémiens de l'Empire ottoman*, Constantinople 1870; W. R. Halliday, *Folklore Studies Ancient and Modern*, London 1924; a.mlf., "Some Notes upon the Gypsies of Turkey", *Journal of the Gypsy Lore Society*, 3. series, I, Edinburgh 1922, s. 163-189; Osman Cemal Kaygılı, *Çingenerler*, Ankara 1972; C. E. Bosworth, *The Medieval Islamic Underworld*, Leiden 1976, I, 170, 177; N. Martinez, *Çingenerler* (trc. Şehsuvar Aktaş), İstanbul 1992; R. Gilisenbach, *Weltchronik der Zigeuner I: Von den Anfaengen bis 1599*, Frankfurt 1994; D. M. Crowe, *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, London-New York

1995; A. Fraser, *The Gypsies*, Oxford 1995; Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingenerleri*, Ankara 2000; Mustafa Aksu, *Türkiye'de Çingene Olmak*, İstanbul 2003; Faika Çelik, *Gypsies (Roma) in the Orbit of Islam: The Ottoman Experience: 1450-1600* (yüksek lisans tezi, 2003), McGill University; H. Asseo, *Çingenerler: Bir Avrupa Yazgısı* (trc. Orçun Türkay), İstanbul 2004; Emine Dinceç, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingenerler (XVI. Yüzyıl)* (doktora tezi, 2004), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; E. Marushiakova - V. Popov, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingenerler* (trc. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2006; İsmail Altınöz, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingenerler", *Yeryüzünün Yabancıları: Çingenerler* (haz. Suat Kolukırık), İstanbul 2007, s. 13-31; a.mlf., *Osmanlı Toplumunda Çingenerler*, Ankara 2013; a.mlf., "Osmanlı Döneminde İstanbul Çingenerleri", *Bir Çingene Yolculuğu* (haz. Hasan Suver v.dğr.), İstanbul, ts. (Fatih Belediye Başkanlığı), s. 117-127; S. de Goeje, "The Gypsies of Persia", *Journal of the Gypsy Lore Society*, new series, I (1907), s. 181-183; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İFM*, XI/1-4 (1949-50), s. 524-569; G. C. Soulis, "The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages", *Dumbarton Oaks Papers*, XV, Washington 1961, s. 141-165; Enver M. Şerifgil, "XVI. Yüzyılda Rumeli Eyâletindeki Çingenerler", *TDA*, sy. 15 (1981), s. 117-144; E. Ginio, "Neither Muslims nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State", *Romani Studies*, 5. series, XIV/2, Cheverly 2004, s. 117-144; Reşat Ekrem Koçu, "Çingenerler", *İst.A*, VII, 3986-4006; M. Tayyib Gökbiğlin, "Çingenerler", *İA*, III, 420-426; G. L. Lewis, "Çingâne", *EP* (İng.), II, 40-41; Dihhüdâ, *Luğatnâme* (Muîn), XI, 16534.

İSMAİL ALTINÖZ

ÇOBANZÂDE, Bekir Sıtkı (1893-1937)

Türk dili
ve Türk lehçeleri âlimi, şair.

15 Mayıs 1893'te Kırım'ın Karasubazar kasabasının Argın köyünde doğdu. Asıl adı Ebûbekir'dir. Babası Abdülvahap adlı bir çoban, annesi Vaide Şerife Hanım'dır. İlk tahsiline Karasubazar'daki medresede başladı, daha sonra İstanbul'da öğrenim gören Yusuf Ziya adlı bir müderrisin Akmescid'de açtığı rüşdiyeye devam etti ve 1908'de buradan mezun oldu. Rüşdiyede ki başarısından dolayı Karasubazar Cem'iyet-i Hayriyyesi tarafından yüksek tahsil için İstanbul'a gönderildi. İstanbul'da Kırım Talebe Cemiyeti'nin yardımıyla Galatasaray Sultânisi'ne kaydını yaptırdı ve 1914'te burayı bitirdi. Aynı yıl Macaristan'a giderek Budapeşte Pázmány Péter Katolikus Egeytem Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi Türk filolojisi, Arap edebiyatı tarihi ve Macar edebiyatı tarihi kürsülerinde ders gördükten sonra doktora öğrenimine

başladı. Hocaları arasında Türkolog Gyula Németh de vardı. *Kıpçakların Codex Cumanicus Yazma Edebiyat Abideleri ve Türk Dillerinde Telaffuzun Temel Problemleri* adlı teziyle 15 Mayıs 1919'da felsefe doktoru unvanını aldı, Budapeşte'de bir yıl kadar Türk dili dersi verdi, ardından Câfer Seydahmet Kırimer'in daveti üzerine Lozan'a geçti. Burada iken Sovyetler'e karşı savaşan General Vrangeli ordularının işgalinde bulunan Kırım'a dönme kararı aldı. Kırım Tatarları'nın millî faaliyetlerde bulunması General Vrangeli tarafından yasaklandığı ve Çobanzâde'nin adı da millî faaliyetlere karıştığı için başkası adına düzenlenmiş bir pasaportla İstanbul üzerinden Kırım'a gitti. Akmescid'de kurulmuş olan millî fırkaya katıldı ve bir süre başkanlığını yürüttü. Kısa bir müddet sonra Bolşevikler, General Vrangeli ve ordularını Kırım'dan uzaklaştırıp hâkimiyeti ele geçirdi. Çobanzâde, Bolşevikler'le çalışabileceğini düşünerek Osman Akçokraklı, Hasan Sabri Ayyazov, Şevki Bektöre ve Ahmet Özenbaşlı gibi Kırım'lı aydınlarla birlikte ülkesinde kalmaya karar verdi. Önce pedagoji enstitülerinde, ardından Kırım Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ders verdi. Bir taraftan da *İleri ve Kırım Okul İşleri* adlı dergilerde makaleler neşretti. 1922'de profesörlüğe yükseldi. 1924'e kadar Kırım Tatarları'nın cemiyet hayatında aktif rol oynadı.

Yeni kurulan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Maarif Komiserliği ihtiyaç duyulan kadroların yetiştirilmesi için Türk dili, Türk edebiyatı ve tarihiyle uğraşan âlimleri Bakü'ye davet etti. İstanbul'dan İsmail Hikmet Ertaylan, Kırım'dan Bekir Sıtkı Çobanzâde, Kazan'dan Aziz Ubeydullin gibi bazı âlimler bu daveti kabul etti. Çobanzâde, bir müddet Bakü Üniversitesi Şarkşinaslık Fakültesi'nde Türk dili dersleri verdikten sonra fakülte dekanlığına getirildi. 1926'da Bakü'de toplanan Türkoloji kongresinin düzenleyicileri arasında yer aldı. Burada "Türk Lehçelerinin Akrabalığı Üzerine" adıyla bir bildiri sundu ve alfabe tartışmaları sırasında Latin alfabesini savundu.

Çobanzâde'nin gayretleri ve hükümetin desteğiyle Bakü Üniversitesi Şarkşinaslık Fakültesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin güçlü şarkiyat merkezlerinden biri haline geldi. Burada dönemin meşhur Türkolog ve şarkiyatçılarından J. Rattauzer, P. Fridolun, V. Zummer, E. Pohomov, A. Zekuzade, M. İbrahimov, M. Halfin, İ. Ahundzade, V. V. Barthold, İ. H. Ertaylan, A. N. Samoyloviç gibi âlimler